

RESSENYA A FRANCESC JOAN MONJO I DALMAU (ED.), *JESUÏTES VALENCIANS. DE L'ESPLENDOR BORJA A L'OCÀS BORBÓ*, ALACANT, PUBLICACIONS DE LA UNIVERSITAT D'ALACANT, 2018. 125 pp., ISBN 978-84-9717-573-9.

REVIEW TO FRANCESC JOAN MONJO I DALMAU (ED.), *JESUÏTES VALENCIANS. DE L'ESPLENDOR BORJA A L'OCÀS BORBÓ*, ALACANT, PUBLICACIONS DE LA UNIVERSITAT D'ALACANT, 2018. 125 pp., ISBN 978-84-9717-573-9.

RAFAEL ALEMANY FERRER
rafael.alemany@ua.es

Universitat d'Alacant

L'any 2017 se'n van complir 250 de l'expulsió de la Companyia de Jesús de tots els dominis de Carles III, per disseny d'aquest rei que la decretà el 1767. Tot coincidint amb aquesta efemèride, Publicacions de la Universitat d'Alacant trau a la llum un llibre, d'autoria col·lectiva, que invita el lector a capbussar-se en l'univers i en la trajectòria dels jesuïtes valencians al llarg d'un període temporal decisiu de la seua història.

L'obra forma part de la col·lecció «L'Ordit», una utilíssima i bella sèrie de caràcter multidisciplinari destinada, fonamentalment, a difondre entre el gran públic aspectes d'interés relacionats amb

Ressenya a Francesc Joan Monjo i Dalmau (ed.), *Jesuïtes valencians. De l'esplendor Borja a l'ocàs Borbó*, Alacant, Publicacions de la Universitat d'Alacant, 2017.

l'entorn geogràfic, social, històric i cultural de la institució editora. Aquesta premissa explica les característiques substancials del llibre que ens ocupa: concisió i claredat expositives, capítols breus i profusió d'il·lustracions a tot color.

El curador, Francesc-Joan Monjo i Dalmau (Calp, 1975), és un historiador format a la Universitat d'Alacant, on es doctorà el 2015 amb la tesi *Expulsió, exili i retorn dels jesuïtes valencians (1767-1816)* –origen d'una monografia que ara es troba en curs de publicació–, dirigida per la Dra. Inmaculada Fernández Arrillaga, professora de l'àrea d'Història Moderna de la mateixa institució universitària. Aquest sòlid treball de recerca ha determinat, fins ara, el nucli més significatiu de l'activitat investigadora del curador, si bé la seua curiositat intel·lectual l'ha dut també a navegar per altres mars, tal com palesa, a tall de pur exemple, el seu llibre primerenc *Calp dins la història del poble valencià* (Calp, Ajuntament de Calp – Institut d'Estudis Calpins – Edicions 96, 2010).

Jesuïtes valencians. De l'esplendor Borja a l'ocàs Borbó consta d'un pròleg (pp. 9-10) de José A. Ferrer Benimeli (Universitat de Saragossa), d'una introducció del curador (pp. 11-12) i de 24 capítols centrats particularment en altres tants aspectes de la història dels jesuïtes valencians –en el context de la província jesuítica d'Aragó (Catalunya, València, Mallorca i Aragó estricta) i, en general, de la monarquia Hispànica–, durant el període que abraça des del s. XVI, època de màxima esplendor, fins al s. XIX, moment en què la Companyia és rehabilitada i, tot seguit, restablida a València, després que, un segle abans haguera patit l'expulsió dels territoris hispànics i la posterior extinció canònica i universal. Clou el llibre un repertori molt selecte –com escau a una obra de caire divulgatiu– de bibliografia i webs de referència.

Més enllà de la seqüència material que configura l'ordenació dels capítols, el moll fonamental que estructura el conjunt del llibre és el procés històric que s'estén des de l'expulsió dels jesuïtes dels dominis de Carles III (1767) fins al retorn d'aquests a terres valencianes (1816), després del període d'exili estranger comprés entre aquestes dues dates. És just aquest procés el que Francesc-Joan Monjo estudià minuciosament en la seua tesi doctoral i, per això, els capítols que s'hi dediquen en el llibre que ara ens ocupa són, pràcticament, d'autoria o coautoria seua. Així, comença per oferir-nos, juntament amb Inmaculada Fernández, una aproximació general (pp. 13-18) als orígens de la Companyia de Jesús, als seus objectius fundacionals i al seu establiment en l'àmbit territorial valencià (s. XVI). Tot seguit, s'ocupa del posicionament dels jesuïtes davant de l'accés de la dinastia dels Borbó a la corona Hispànica, fruit de la guerra de Successió, que, si bé va ser majoritàriament favorable, no ho fou tant unànimement entre els de la província d'Aragó (pp. 49-52). Després d'un capítol dedicat al bandejament específic dels jesuïtes valencians (pp. 61-66), del qual és coautor Josep Maria Benítez Riera (Pontificia Universitat Gregoriana), Monjo ens n'ofereix altres dos en els quals s'estudien, respectivament, els exilis dels jesuïtes de la província d'Aragó, entre els quals hi eren els valencians, a l'illa de Còrsega (pp. 75-80), primer, i a la ciutat italiana de Ferrara, després (pp. 81-84), fins a l'extinció universal de la Companyia, el 1773, per disposició del papa Climent XIV. Així mateix, Inmaculada Fernández i Francesc-Joan

Monjo expliquen (pp. 97-100) el retorn tolerat a Espanya d'alguns dels jesuïtes expulsats, després d'haver estat autoritzats a fer-ho el 1797 per Carles IV, però que, al capdavant, se saldà amb un segon desterrament el 1801. Aquest s'allargaria fins al restabliment definitiu de l'institut ignasià el 1814, pel papa Pius VII –fet del qual s'ocupa (pp. 101-104) Manuel Revuelta González (Universitat Pontifícia Comillas)–, que va permetre el retorn definitiu dels jesuïtes a Espanya –i, òbviament, a terres valencianes als que eren d'aquesta procedència–, un aspecte que atén Monjo en el darrer dels seus capítols dedicats a la seqüència nuclear que estructura l'obra (pp. 105-108).

Tanmateix, amb anterioritat al bandejament i exili dels jesuïtes el s. XVIII, la Companyia en general i, particularment, en l'àmbit valencià, havia gaudit de moments esplendorosos. N'és un, de ben emblemàtic, el que es correspon amb la vida del quart duc de Gandia, Francesc de Borja i d'Aragó (Gandia, 1510 - Roma, 1572) –besnét del papa Alexandre VI i del rei Ferran el Catòlic–, un personatge fascinant, que va ingressar en secret en la Companyia de Jesús el 1546, n'arribà a ser tercer preposít general i acabà sent sant. Aquesta personalitat singular esdevé l'objecte d'atenció dels capítols de l'escriptor Josep Piera (pp. 19-22), que se centra en els contacte inicials de Francesc de Borja amb els jesuïtes, i de Santiago La Parra López (Universitat Politècnica de València) (pp. 23-26), que analitza els aspectes concrets del procés de la seua incorporació efectiva a l'institut ignasià.

Un altre conjunt de capítols el formen els tres dedicats a l'activitat evangelitzadora de la Companyia de Jesús, un dels seus grans objectius fundacionals. El de Rosa Tribaldos Soriano i Kevin Díaz Alché (tots dos de la Universitat d'Alacant) se centra en l'evangelització duta a terme a les Índies al llarg del període que s'estén del s. XVI al XVIII (pp. 27-32), mentre que el de Luis F. Bernabé Pons (Universitat d'Alacant) s'ocupa de l'evangelització de la minoria morisca de València (pp. 33-36), d'acord amb les pautes propugnades per Ignasi de Loiola i Francesc de Borja, que sempre consideraren que l'educació dels moriscos en la fe, sobretot allà on constituïen nuclis poblacionals cohesionats, fóra un dels eixos capitals de l'actuació dels jesuïtes. Finalment, Francisco Luis Rico Collado (Universitat d'Extremadura) estudia (pp. 45-48) una altra dimensió diferent de la tasca evangelitzadora dels ignasians: la desenvolupada mitjançant una sèrie de missions populars, que, amb estratègies «pedagògiques» un tant primaris i efectistes, tenien com a finalitat evangelitzar les denominades «Índies d'interior», és a dir, zones rurals europees absolutament alienes als rudiments de la fe.

Un interès singular tenen els capítols de l'obra dedicats al paper dels jesuïtes tant en l'educació com en la recerca i difusió del saber i de la ciència. Una d'aquestes aportacions és d'Enrique Lull Martí (Universitat Pontifícia Comillas), que ens proporciona un clara i detallada descripció dels fonaments bàsics –mètode i programa– del sistema educatiu jesuític establert el 1599 en la *Ratio atque institutio studiorum Societatis Iesu* (pp. 37-40). Per la seua part, Vicente León Navarro (Universitat de València) dedica el seu treball (pp. 71-74) a l'estudi de les repercussions que l'expulsió dels jesuïtes tingué en l'ensenyament, ja que les esperances que alguns havien albirat de deslliurar la societat del

monopoli ferreny que la Companyia havia mantingut en aquest àmbit, es van veure frustrades en constatar que no era viable un sistema alternatiu de caràcter laic a curt termini. El paper de primer orde desenrotllat pels jesuïtes valencians exiliats a Itàlia en diverses manifestacions de la cultura és el tema que tracta Niccolò Guasti (Università degli Studi di Foggia) (pp. 85-88), mentre que, en la mateixa línia, Carlos Damián Fuentes Fos (Universitat de València) se centra –especialment, però no sols– en la figura extraordinària del valencià de Planes Joan Andrés i Morell (pp. 89-92), un erudit i intel·lectual de primera magnitud i de sabers enciclopèdics que, entre un munt d'obres de diversa naturalesa, es pot considerar com el pare de la història de la literatura universal i de les estratègies metodològiques comparatistes aplicades a l'estudi de les lletres i les ciències. Per la seua banda, Francesc-Joan Monjo ens brinda una aproximació molt interessant, per innovadora, de l'ús de la llengua catalana per part dels jesuïtes de la província d'Aragó (pp. 93-96). Finalment, clou aquest bloc l'excel·lent estudi (pp. 109-119) de Daniel Climent Giner (professor de Secundària) i Carles Martín Cantarino (Universitat d'Alacant), un dels més extensos del llibre, en què es fa un ampli repàs dels jesuïtes valencians autors d'aportacions rellevants als més diversos camps de les ciències –el matemàtic i astrònom Bernat Josep Zaragoza, el matemàtic, musicòleg i filòsof Antoni Eiximeno, el químic Eduard Vitòria...–, fermament convençuts que el coneixement científic és també una magnífica via d'accedir a Déu.

Al marge de tots els materials ja ressenyats, hem de fer menció encara d'altres no susceptibles d'englobar en conjunts temàtics, però no per això exempts d'importància i d'interés. Són aquests els que projecten llum sobre aspectes tan diversos com ara el de les escassament estudiades devocions –vida litúrgica, configuració de retaules, festes pròpies...– desenvolupades i propagades per la Companyia de Jesús (pp. 41-44), de Javier Burrieza Sánchez (Universitat de Valladolid); les causes del sentiment antijesuïta (pp. 53-56), d'Enrique Giménez López (Universitat d'Alacant); la responsabilitat dels ministres il·lustrats en l'expulsió dels jesuïtes dels territoris hispànics, d'Isidoro Pinedo Iparraquirre (Universitat de Deusto) i Inmaculada Fernández (pp. 57-60); la sort dels béns dels jesuïtes valencians bandejats el 1767 (pp. 67-70), de Carlos A. Martínez Tornero (Universitat d'Alacant) o les rutes del patrimoni monumental, antic i actual, de la Companyia de Jesús (pp. 119-124), que, de bell nou, ens ofereix Francesc-Joan Monjo Dalmau en coautoria, en aquest cas, amb Lucía del Mar Pérez Pérez (Universitat d'Alacant).

Comptat i debatut, aquest llibre esdevé una petita joia bibliogràfica des de diferents punts de vista. No era fàcil concentrar, en els 24 capítols que ocupen les 125 pàgines de què consta, una informació tan rica sobre diversos aspectes ben rellevants de la història dels jesuïtes valencians, com els que s'hi presenten. I tampoc ho era fer-ho amb el rigor intel·lectual, la concisió estilística i l'excel·lència didàctica que s'hi constaten del principi a la fi. El ric repertori d'il·lustracions, que ací esdevenen quelcom més que un simple element ornamental, és un altre valor que ha de sumar-se a la funció divulgativa de l'obra. Una menció especial mereix la perícia de Francesc-Joan Monjo i Dalmau a l'hora de fixar els tòpics temàtics que es desenvolupen en el llibre i de triar-ne els especialistes responsables respectius, entre els quals es troben els més reputats investigadors del

Ressenya a Francesc Joan Monjo i Dalmau (ed.), *Jesuïtes valencians. De l'esplendor Borja a l'ocàs Borbó*, Alacant, Publicacions de la Universitat d'Alacant, 2017.

tema objecte d'estudi. Tot plegat palesa la fervorosa i productiva implicació del curador amb una obra, pulcrament i bellament editada, que, de ben segur, permetrà que, d'ara en avant, un públic no necessàriament especialista en el tema pugui accedir, amb gust i amb facilitat, ensems que des d'una òptica primordialment valenciana, al coneixement, de la trajectòria d'un dels instituts religiosos més moderns, cultes, influents i també polèmics de l'Església catòlica.